

«НЕМАЄ НИЧОГО ЗАХОВАНОГО...»

Без перебільшення можна сказати, що Іван Білас, автор понад 80 публікацій із проблем національного державотворення, доктор юридичних наук (1993) (він став ним у сорок років), відомий тільки у відповідних наукових і правових колах, увірвався до масового читача двотомною працею «РЕПРЕСИВНО-КАРАЛЬНА СИСТЕМА В УКРАЇНІ, 1917—1953» (К.: Либідь — Військо України, 1994). Видання здійснене за сприянням товариства «Самопоміч» у Кліфтоні та Українського Народного Союзу (США).

Перша книга — це історичне та правове узагальнення великої кількості документів, які потрапили до рук дослідника. Івану Біласу вдалося розкрити механізм функціонування карально-репресивної системи в Україні, системи, на якій сім десятиріч базувався тоталітарний режим. Своє розуміння того, що відбувалося в нашій країні, дослідник вбачає в словах Монтеск'є: «Найжорстокіша тиранія — та, що виступає під мантиєю законності і під прапором справедливості». Тому і взяв їх епіграфом до монографії. Істину слів Монтеск'є І. Г. Білас доводить у першій книзі, коли, запроваджуючи невідомі унікальні документи архівів, розкриває причину виникнення репресивних і каральних органів, створення надзвичайних комісій на місцях по боротьбі з контрреволюцією, саботажем і посадовими злочинами, народного комісаріату внутрішніх справ, який здійснював широке коло обов'язків у справі утвердження більшовицької державності та зміцнення радянської влади. НКВС підпорядковувалась велика мережа в'язниць, виправних таборів для ворожих радянській владі елементів.

Значне місце автор монографії приділив анексованим територіям Західної України після відомих подій 1939 р. «Як писав у щоденнику безпосередній свідок подій письменник і режисер О. Довженко, — нагадує І. Г. Білас, — долю народу було вирішено без нього самого, сталінське примусове воз'єднання 1939 року дуже дорого обійшлося українцям Галичини». За даними Архіву Головного інформаційного бюро МВС України (Колекція документів), які наводить дослідник, на анексованих територіях було відкрито 25 в'язниць і дві внутрішні тюремні камери. Десять відсотків місцевого населення були ув'язнені, розстріляні, депортовані в глибинні райони Росії.

У розділі, присвяченому подіям 1941—1945 рр. в Україні, І. Г. Білас, спираючись на архівні документи, що стали доступними для дослідників, узагальнює особливості боротьби з національно-визвольним рухом у Західній Україні, яку проводили органи НКВС, НКДБ, МДБ у воєнний період. Мова йде про ОУН-УПА. Автору монографії, з огляду на те, що шлях ОУН-УПА нелегкий, неоднозначний, нерівний і непростий, вдалося висвітлити історію цього ідеологічно-політичного руху з початку ХХ століття і проаналізувати основні форми та методи діяльності НКВС—НКДБ—МДБ у боротьбі з ОУН-УПА. На думку І. Г. Біласа, — це прорадянський партизанський рух, спеціальні провокативно-розвідувальні групи та каральні військові підрозділи НКВС—МДБ. Наведені численні документи вражають цинізмом дій з боку каральних органів.

Вперше у вітчизняній історії автор дослідження не тільки констатує, але й детально аналізує події 1945—1947 рр., коли в Україні відбувалися масові депортації народів. Використовуючи мало відомі архівні документи, І. Г. Білас у повному обсязі розкрив трагізм українсько-польських переселень, який «проявився безпосередньо у процесі самої акції, що вершилася каральними органами».

Останній розділ монографії висвітлює події 1945—1953 рр., коли на визволених від фашистів територіях України була поновлена і поширена репресивно-каральна мережа, коли знищувалася Українська греко-католицька церква, коли стався голод 1946—1947 рр., про який ми сьогодні нічого не знаємо (автор монографії вводить в обіг раніше заборонені архівні документи), коли в державі не було відповідних юридичних важелів, а конфлікти розв'язувались не правовими, а суто силовими прийомами. Нищівних ударів зазнав рух ОУН-УПА. «Навіть сьогодні, — констатує І. Г. Білас, — заглиблюючись у матеріали ОУН-УПА, важко по них продиратися, бо всередині кожного з нас так багато заялжених штампів, котрі автоматично опираються сприйняттю фактів, яких не відкинеш і не спростуєш».

У справедливості цих слів переконаєшся, коли відкриваєш другу книгу монографії. За висловом автора — це великий блок відповідних архівних документів, більшість яких протягом багатьох років була недосяжною як для дослідників, так і для широкого громадського загалу й тепер публікується вперше.

Для краєзнавців, дослідників минувшини Чернігівського краю справжнім відкриттям стануть 13 документів періоду 1921—1945 рр. Наведемо приклади часів 1941 і 1944 рр.

З початком війни доля політичних в'язнів, які утримувались у тюрмах Чернігівщини, перетворилась на справжнє пекло. Про це, зокрема, свідчить доповідна записка старшого інструктора п/о ТУ НКВС УРСР В. Поперелі на ім'я заступника начальника тюремного управління НКВС УРСР політрука Демехіна від 19 вересня 1941 р. Наведемо кілька уривків мовою оригіналу: «Будучи в служебной командировке в тюрмах Черниговской области с 16/VIII по 17/IX-41 г., мною проведено следующее: Прибыв в тюрьму г. Прилуки 20/VIII — провел совещание личного состава по вопросу эвакуации семей, ибо было много нездоровых настроений. ... На 26/VIII в тюрьме Прилуки было 218 заключенных, из них: За 00 (особым отделом) фронта — 146, осужденных — 23 (на разные сроки), В. М. Н. (вища міра покарання — Л. С.) — 49 — исполнение приговоров должны были организовать на месте. ... Прибыв в тюрьму г. Чернигова 22/VIII... внес предложение немедленно заключенных этапировать поскольку их было в тюрьме 623 человека, из них: 263 осужденных в ВМН, о которых поставил вопрос форсировать исполнение приговоров. ...Этапировали заключенных из тюрем Чернигова общей и внутренней 684 человека, из них: ВМН — 260 чел.».

Етап посунув на Прилуки, але в'язнів там не прийняли. Вирішили йти на Конотоп, а там насувався фронт. Повернули на Суми. І знову цитата із наведеної доповідної записки: «В селе Терки — Ревтрибунал установил с нами связь и по его постановлением было отправлено из числа осужденных к ВМН — 97 человек в Райвоенкоматы, в г. Сумах приведены приговоры в исполнение на 108 человек, остальные остались в тюрьме гор. Сумы».

Тільки людина, котра здатна через власне серце пропустити біль інших, може уявити, що пережили політв'язні — наші земляки.

5 березня 1944 р. нарком держбезпеки УРСР Савченко надіслав до Москви повідомлення про 196 виявлених і ліквідованих організацій та груп ОУН-УПА. Документ супроводжувався відповідною таблицєю про кількість осередків ОУН, виявлених по областях України. Зокрема, в Чернігівській області на 5.03.1944 р. виявлено 6 осередків ОУН.

до яких входило 45 чоловік. З них — 15 були на той час заарештовані, 8 — розшукувались, проти 22 розроблялись справи.

Читач-песиміст може вигукнути: «А навіщо мені про це знати?!». Відповідь одна: аби минуле ніколи не повторилось. Саме задля цього Іван Білас видав свою монографію. Тільки через минуле ми можемо збагнути наше сьогодні, аби в майбутньому не запрацювала знову тоталітарна машина.

Розкриваючи цю тему, до якої, безперечно, звертатимуться наступні дослідники, Іван Білас став першопроходцем, допомагаючи усім нам з'ясувати, хто ми і чого варта наша історія.

Людмила Студьонова.

